

Таїса Сидорчук

**Матеріали з історії української церкви
в архівних фондах Національного університету
«Києво-Могилянська академія»:
зміст, склад, видові характеристики**

Taissa Sydorчук

The Materials from the History of Ukrainian Church in the Archival Holdings of the Scientific Library of the National University Kyiv Mohyla Academy: Content, Structure, Types

The issue is devoted to the general overview of the materials from the history of Ukrainian church, gathered in the archival collections of the scientific library of the National University Kyiv Mohyla Academy, particularly in the holdings of the outstanding scholar Omeljan Pritsak, the family of the public figures Olga and Jaroslav Duži, church figure Igor Hubarževskij. The author investigates the content, structure, peculiarities and types of the documents from the history of Ukrainian church in each of the archival collections and stressed the special role on the scientific significance of the preserving archival documents as historical sources for the investigation of the history of Ukrainian church in Ukraine and abroad.

Keywords: Ukrainian Church, Omeljan Pritsak, Olga and Jaroslav Duži, Ihor Hubarževskij, archival collection, archival document, historical source

Подано огляд матеріалів з історії української церкви в архівних колекціях наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія», зокрема у фондах видатного вченого Омеляна Прицака, родини громадських діячів Ольги та Ярослава Дужих, науковця і церковного діяча Ігоря Губаржевського. Висвітлено склад, зміст, типи і особливості документів з історії української церкви в кожній архівній колекції та заакцентовано увагу на науковому значенні збережених архівних документів як історичних джерел до вивчення історії української церкви в Україні і за кордоном.

Ключові слова: українська церква, Омелян Прицак, Ольга та Ярослав Дужі, Ігор Губаржевський, архівна колекція, архівний документ, історичне джерело

Одночасно з відродженням Києво-Могилянської академії на початку 1990-х рр. як вищого навчального закладу університетського типу¹ відбувалося й відродження одного з її найважливіших структурних підрозділів – наукової бібліотеки. Якщо протягом 300 років від часу заснування Києво-Могилянської академії бібліотека розвивалася і зростала разом з самим навчальним закладом, то після закриття Київської духовної академії у 1920 р. її фонд став складовою частиною Всенародної бібліотеки України

(нині: Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського). Отже, бібліотека відновлюваної Києво-Могилянської академії у 1992 р. почала своє нове літочислення з придбання і обліку своєї першої книги. Одним із традиційних шляхів поповнення бібліотечного фонду є дарування окремих книг та цілих книжкових колекцій.² Разом з друкованими виданнями до бібліотеки надходять також рукописні документи і навіть цілісні архіви дарувальників, 18 з яких вже опрацьовані і надаються користувачам бібліотеки³.

Серед архівних фондів бібліотеки на особливу увагу дослідників заслуговують колекції вчених, університетських професорів, громадсько-культурних діячів, а саме В. Брюховецького, В. Вовк, І. Губаржевського, О. Зуєвського, П. Одарченка, О. Коновала, Є. Лащика, Дж. Мейса, О. Прицака, Я. Яреми, Ольги та Ярослава Дужих. Завдяки науковим і професійним зацікавленням вчених та активній заангажованості в громадсько-культурному та церковному житті і науковців, і окремих представників української еміграції, в їх особових фондах відклалися важливі, а подекуди унікальні документи з історії української церкви різних конфесій. В контексті означеної теми серед архівних фондів вищеназваних фондоутворювачів варто виділити насамперед архівні колекції О. Прицака, Ольги і Ярослава Дужих та І. Губаржевського.

Передані до НАУКМА бібліотека, архів та мистецька збірка Омеляна Прицака⁴ займають особливе місце в університетській бібліотеці. Це пов'язано насамперед з неординарною особистістю самого фондоутворювача, його видатною роллю у вітчизняній та світовій гуманітарній науці ХХ ст. Бібліотечна колекція (20 000 одиниць зберігання) і архівний фонд (8 319 одиниць зберігання) за обсягом є найбільшою персональною колекцією в бібліотеці НАУКМА. З наукової точки зору зібрані протягом 70 років наукової діяльності О. Прицака друковані видання, рукописні книги, історичні джерела, архівні документи мають важливе історико-культурологічне значення для української науки. Матеріали з історії української церкви відклалися в архіві О. Прицака у зв'язку з його науково-дослідницькою, науково-організаційною та адміністративною діяльністю, а також завдяки його особистим взаєностосункам з окремими представниками українських церков. До першої групи належать науково-творчі праці вченого, а саме статті та доповіді на наукових конференціях. Не дивлячись на те, що вже в роки навчання у Львівському університеті О. Прицак присвятив себе сходознавству, він, як і більшість студентів-українців 1930-х рр., окрім основного фаху, виявляв велике зацікавлення до національної історії, в тому числі й до історії церкви на українських теренах. Варто підкреслити, що з 15 ранніх статей О. Прицака студентського періоду третина присвячені окремим сторінкам історії греко-католицької церкви та біографічним нарисам церковних діячів⁵. Попри те, що статті були опубліковані не в наукових збірниках, а у львівських газетах,

вони є свідченням формування майбутнього визначного вченого, котрий прагнув у своїх перших газетних публікаціях дотримуватися формату та жанру наукових розвідок з постановкою проблеми, використанням різноманітних джерел та посилань на них. Ці статті в архіві вченого збереглися у вигляді газетних вирізок та ксерокопій. Враховуючи той факт, що підбірки газет «Нова Зоря» і «Торговля і промисл», в яких були опубліковані статті О. Прицака, дійшли до наших днів в одиничних примірниках і зберігаються здебільшого у фондосховищах Львова, історично-наукова цінність газетних публікацій вченого більш як 70-літньої давності є очевидною.

Тема історії церковного життя на українських землях у науковому доробку О. Прицака з'явилася знову в контексті його фундаментального дослідження «Походження Русі», над шістьма томами якого вчений працював паралельно з часу переїзду з Німеччини до США, починаючи з 1960-х рр. Один з томів *magnum opus* О. Прицака базувався на комплексному дослідженні та використанні давньоруських джерел, в тому числі літописної літератури, і охоплював також питання прийняття і поширення християнства у Русі. В архіві зберігаються у вигляді авторських рукописів і машинописів з авторськими виправленнями неопубліковані окремі параграфи цього тому, присвячені дослідженню «Кієво-Печерського патерика» та давньоруських літописів⁶. Крім того, окремі сюжети вищезазначеного дослідження були опубліковані у формі статей в наукових збірниках та періодичних журналах⁷. В архіві О. Прицака окрім рукописів та друкованих варіантів статей збереглися також його підготовчі матеріали, ксерокопії текстів літописів, виписки з різних джерел, намальовані ним власноруч карти, схеми, синоптичні порівняльні таблиці та текстуальний аналіз давньоруських літописів тощо.

Архів О. Прицака містить також матеріали різноманітних міжнародних та університетських наукових форумів, які безпосередньо або опосередковано були присвячені загальним питанням історії релігії, української церкви, її окремим видатним представникам, зокрема матеріали конференції «Andrei Sheptyts'kyi. His Life and Work» (University of Toronto, 22-24.11.1984), міжнародного конгресу «Christianity among the slavs. The Heritage of Cyril and Methodius» (Rome, Pontificio Istituto Orientale, 08-11.10.1985), конференції «The Ukrainian Religious Experience: Tradition and the Canadian Cultural Context» (University of Alberta and the Provincial Museum of Alberta, 13-16.03.1986), наукового симпозіуму до 1000-ліття хрещення Русі «Tausend Jahre Christentum im Russland und seine Bedeutung für Europa und die Ökumene» (Evangelische Akademie Tutzing, 07-10.05.198), міжнародної наукової конференції «The Foundations of Historical and Cultural Traditions in East Central Europe: Belorussia, Lithuania, Poland, Ukraine» (Rome, 28.04-06.05.1990), Берестейських читань «Унійні процеси

XVI–XVII ст. і їх еклезіологічна оцінка» (Львів – Київ – Ужгород, 16-17.05.1996) та ін.⁸ Ця група документів включає не лише тексти доповідей, виступів самого О. Прицака, його нотатки наукових дискусій на конференціях, але й програми, списки учасників конференцій та їх тексти виступів. Нерідко в таких конференціях брали участь також богослови і представники християнських церков, в тому числі й українських. Ці матеріали розкривають погляди різних наукових шкіл і методологій щодо вивчення теоретичних проблем історії релігії та історії церкви в Україні в різні її періоди. Значення таких документів не вичерпується лише їх історичною цінністю. З огляду на те, що не всі матеріали таких конференцій були пізніше опубліковані, збережені в архіві О. Прицака рукописи, машинописи та копії доповідей і виступів науковців провідних університетів та церковних наукових інституцій мають також значення наукового джерела для наступних поколінь дослідників.

О. Прицаку належить провідна роль у розробці наукової концепції та її реалізації у справі відзначення українською діаспорою 1000-ліття хрещення Русі. Фактично Український науковий інститут Гарвардського університету (далі: УНІГУ), який очолював О. Прицак, став своєрідним інтелектуальним і науково-організаційним центром проведення масштабних та довгострокових заходів зарубіжного українства під загальною назвою «Гарвардський Проект Тисячоліття християнства на Русі-Україні». З перших організаційних кроків в цьому проекті були представлені і задіяні всі верстви української зарубіжної спільноти, в тому числі і науковці, і громадські діячі, і церковні діячі, і митці, і меценати та ін. Започаткований понад 30 років тому Гарвардський Проект на сьогодні є безпрецедентною сторінкою історії і української діаспори, і української церкви за кордоном, котрі без державної підтримки здійснили у всіх країнах поселення урочисті наукові, церковні, громадські і мистецькі акції 1000-літнього ювілею. Відповідно до розробленої О. Прицаком наукової концепції передбачалося здійснити чотири основні справи: 1) створення кафедри історії релігійної думки на Україні при Теологічній школі Гарвардському університету; 2) підготовка і видання 3-х томів енциклопедії, присвяченої історії християнства в Україні; 3) підготовка і видання багатотомного корпусу української десекулярної літератури XI–XVIII ст.; 4) проведення міжнародних наукових симпозіумів. В архіві О. Прицака зібраний значний за обсягом і цінний за змістовним наповненням комплекс документів, що відображають і процес підготовки, і безпосередньо втілення окремих задумів та проведення заходів, зокрема участі в них церковних ієрархів різних українських конфесій. Особливу цінність становлять протоколи організаційних нарад українських інтелектуалів і представників церкви, листи діячів церкви до О. Прицака, інших осіб та інституцій, програми заходів та ін.⁹

В реалізації «Гарвардського Проекту Тисячоліття християнства на Русі-Україні» у США активну роль відіграло подружжя українських меценатів і громадсько-культурних діячів Ольга Дужа¹⁰ та Ярослав Дужий¹¹, бібліотечно-архівна колекція яких була передана ними безпосередньо до наукової бібліотеки НаУКМА у 2001 р.¹² Ольга та Ярослав Дужі входили до складу організаційних комітетів з підготовки та проведення різноманітних зустрічей, лекцій, мистецьких виставок, концертів для збору коштів на відзначення Тисячолітнього ювілею прийняття християнства. Крім того, з 1985 р. Я.Дужий був головою «Гарвардського Проекту» в Детройті – одному з найбільших міст штату Мічиган. Меценатська діяльність родини Дужих була природною і невід’ємною частиною їх багатогранної діяльності в житті української громади. Заснований 100 000-доларовий Видавничий фонд Дужих у Гарвардському університеті уможливив низку видань УНІГУ з серії «Гарвардська бібліотека давньої української літератури», що постала в контексті концепції відзначення Тисячолітнього ювілею. Родина Дужих брала активну участь в громадсько-церковному житті, зокрема О.Дужа була засновницею і головою Марійської Дружини Зарваницької Божої Матері, Я.Дужий – головою церковного комітету церкви св. Йосафата у Воррені, Клубу батьків української католицької середньої школи Непорочного Зачаття в Гемтреку. Вони підтримували тісні стосунки з представниками української церкви, зокрема з Блаженнішим Патріархом і Кардиналом І. Любачівським, митрополитом М. Германюком, єпископами і священиками. В результаті в їх родинному архіві відклалися різноманітні за видами і типами документи, що відображають церковне життя української громади Північної Америки, з одного боку, і душпастирську діяльність насамперед кліру Української греко-католицької церкви, з другого боку, протягом 1960–2000-х рр. Це – запрошення, афіші, буклети, оголошення, звіти, протоколи, декларації, резолюції організаційних нарад і зустрічей, публікації в українській і американській пресі, програми, фотографії, біографічні довідки, листи-звернення владик та священиків тощо. В окрему групу систематизовані листи різних осіб до Дужих, зокрема в архіві зберігаються листи митрополита М.Германюка, єпископів – М. Гринчишина, екзарха українців в Аргентині Андрія, екзарха українців у Франції Володимира, Апостольського екзарха П.Корниляка, В.Лостена, І.Лотоцького, ректорату Української папської колегії св. Йосафата в Римі, Львівської богословської академії та ін. Більшість документів представлена оригіналами та з автографами діячів церкви.

Однією з найцікавіших архівних колекцій щодо наявності оригінальних документів з історії української церкви, зокрема ХХ ст., є особовий фонд Ігоря Губаржевського¹³. Архів І. Губаржевського був подарований НаУКМА разом з бібліотечною колекцією¹⁴ у 2011 р. його донькою Ярославою Французенко-

Губаржевською. В архівній колекції І. Губаржевського зберігаються матеріали, що були створені або зібрані фондоутворювачем в еміграційний період життя, тобто в той час, коли І. Губаржевський присвятив себе духовному служінню і відіграв активну роль в українській зарубіжній церкві, зокрема в Українській автокефальній православній церкві (далі: УАПЦ) та Українській автокефальній православній церкві (Соборноправній) (далі: УАПЦ (Соборноправна)). Архівна колекція містить науково-творчі матеріали І. Губаржевського та інших науковців, епістолярну спадщину, документи адміністрацій і парафій УАПЦ та УАПЦ (Соборноправної) за кордоном, українські зарубіжні періодичні видання 1940–1950-х років, в тому числі церковні видання тощо.

Продовжуючи займатися в еміграційний період життя дослідженнями в галузі мовознавства і літературознавства, І. Губаржевський все-таки надавав перевагу написанню праць на релігійно-виховну тематику та на актуальні теми діяльності УАПЦ та УАПЦ (Соборноправної) і життя їх окремих парафій. У фонді І. Губаржевського зберігається понад 100 його наукових і публіцистичних праць, меморандумів до владик церкви, звернень до парафіян та окремих священників, текстів проповідей, повідомлень про парафіяльне життя тощо. Оскільки І. Губаржевський не лише дописував до церковних видань, але й сам видавав, редагував й нерідко готував до друку текст всього номера того чи іншого часопису, його творчі матеріали представляють значний інтерес для дослідників історії української церкви як її літопис протягом понад 20 післявоєнних років. Значення його праць на церковну тематику підсилюються тим фактом, що їх автор був професійним мовознавцем, який не просто передавав перебіг подій чи фактів, а влучно використовував своє красномовство і багатство української мови для донесення думок до кожного пересічного мирянина, особливо щодо злободенних питань розбрату і непорозумінь в середовищі однієї церкви і потреби об'єднання українських православних церков. В архіві творчі матеріали І. Губаржевського зберігаються у вигляді і рукописів, і машинописів з авторськими редакторськими виправленнями, і публікацій в газетах і журналах, зокрема в таких, як «Братський листок. Двотижневик Свято-Павлівського Братства УАПЦ в Гайденау», «Братський листок. Орган Українського православного Братства у Великій Британії Св. Архистратига Михаїла» (Лондон), «Хрест і тризуб. Орган Української православної Церкви у Великобританії», «Православний Українець: церковно-громадський місячник УАПЦ» (Чикаго) та ін. Значна частина статей І. Губаржевського, присвячених українській церкві, виходила також у світ в газетах «Українські Вісті» (Neu Ulm/Donau, Німеччина) та в тижневику демократичної думки «Наша Батьківщина» (Нью-Йорк, США), газетні вирізки з яких зберігаються у фонді.

Другим за кількістю документів і за важливістю щодо інформації й науково-історичного значення є епістолярний комплекс документів, який І. Губаржевський, попри складні обставини післявоєнного часу і неодноразові зміни місць і країн проживання, зберігав до кінця свого життя. Хронологічно листування охоплює період 1943–1970 рр. і включає документи періоду Другої світової війни, післявоєнних років таборового життя, інституційної та парафіяльної розбудови УАПЦ у 1950-х рр., складних процесів розколу, непорозумінь і взаємопоборювань українських церков за кордоном в 1960-х рр. В еміграції І. Губаржевський листовно спілкувався з багатьма своїми колегами по роботі в київських навчальних і наукових установах та українськими науковцями, зокрема з Н. Полонською-Василенко, П. Ковалівим, В. Волкановичем, Д. Дорошенком. При цьому домінуючою групою його кореспондентів є церковні діячі і вірні. З огляду на чисельність кореспонденції в архівній колекції вона була систематизована в декілька груп, а саме: а) листи владик українських православних церков до І. Губаржевського; б) листи І. Губаржевського; в) листи окремих осіб до І. Губаржевського. Найчисельнішою є перша група, що включає листи вищих церковних ієрархів Української православної церкви в еміграції, а саме митрополитів – Іоана (Теодоровича), Іларіона (Огієнка), Полікарпа (Сікорського), Мстислава (Скрипника), Богдана (Шпильки), архієпископів – Сильвестра (Гаєвського), Григорія (Огійчука), Палладія (Видибіди-Руденка), Ніканора (Абрамовича), єпископа Платона (Артем'юка)¹⁵. Окрім змістовної цінності, ці документи мають важливе меморіальне значення, оскільки є оригіналами і містять автографи, в тому числі визначних діячів української церкви. Своєрідним додатком до цієї групи є копії листів і листів-відповідей І. Губаржевського до вищеназваних церковних діячів, а також до екзарха Вселенського патріарха у Центральній і Західній Європі, митрополита Атенагораса, адміністрації Inter-Church Aid and Refugee Service. Department of the British Council of Churches, адміністрації Church of England Council on Foreign Relations, адміністрації Greek Orthodox Archdiocese of North and South America та ін.

Якщо листування з церковними ієрархами здебільшого носить офіційний характер, то листи священників, членів парафіяльних рад і окремих мирян до І. Губаржевського і копії його листів-відповідей мають більш приватний і особистісний характер і тим самим є унікальним джерелом до розуміння життя низових церковних осередків і світобачення їх представників. На особливу увагу тут заслуговують листи священників І. Бурми, Ю. Вяльбе, О. Довгоп'ята, І. Скорпопуда, А. Сташинського, Т. Фіня. М. Явдася та вірних О. Приступенка, І. Павелка, Л. Гречка й ін.¹⁶

Архівна колекція І. Губаржевського містить також документи окремих церковних адміністрацій та парафій УАПЦ та УАПЦ (Соборноправної), де

фондоутворювач займав адміністративні посади або був настоятелем парафій. Заслуга І. Губаржевського перед дослідниками полягає в тому, що він навіть при переїзді з родиною з Великобританії до США і будучи відстороненим від служіння митрополитом П. Полікарпом (Сікорським), зберіг цілий комплекс документів Генерального церковного управління УАПЦ у Великобританії 1948-1958 рр. Не менш наукове значення для відтворення історії УАПЦ (Соборноправної) мають збережені І. Губаржевським матеріали декількох парафій в США 1960-х рр. Тематично архівна колекція І. Губаржевського охоплює широкий спектр питань становлення і розбудови української православної церкви різних юрисдикцій в Європі, Північній і Південній Америці, Австралії за 25 післявоєнних років.

Таким чином, огляд матеріалів з історії української церкви, які зберігаються в архівних колекціях О. Пріцака, родини Дужих та І. Губаржевського дозволяє зробити наступні висновки:

1. У вищевказаних архівних фондах зберігаються матеріали, які відтворюють історію української церкви в Україні і за кордоном. При цьому переважна кількість документів стосується діяльності Української греко-католицької церкви, Української православної церкви, Української автокефальної православної церкви та життя українських парафій в країнах Європи, Північної і Південної Америки та Австралії у другій половині ХХ ст.

2. Документи з історії церкви в архівних фондах бібліотеки мають виняткову науково-інформаційну й пізнавально-історичну цінність та потребують їх введення до наукового обігу. Оригінали офіційних документів церков, матеріали створення та розвитку окремих парафій в різних країнах поселення українців, чисельні рукописні і машинописні листи з автографами визначних українських церковних діячів є унікальним історичним джерелом для реконструкції складних процесів українського зарубіжного церковного життя, взаємостосунків різних українських церков та всередині церковних адміністрацій, розбудови інституційної структури і парафій тих українських церков, які емігрували з України під час Другої світової війни.

¹ 19 вересня 1991 р. було підписано Розпорядження Голови Верховної Ради України «Про відродження Києво-Могилянської академії на її історичній території як незалежного вищого навчального закладу України – Університету «Києво-Могилянська академія» і призначено ректором-організатором УКМА доктора філологічних наук В'ячеслава Брюховецького. Офіційне відкриття Університету «Києво-Могилянська академія» і посвята перших вступників у студенти відбулися 24 серпня 1992 р.

² На сьогодні фонд наукової бібліотеки включає 65 приватних книгозбірень українських вчених та діячів української діаспори зі США, Канади, Бразилії, Німеччини, Польщі.

- ³ З описами опрацьованих архівних фондів користувачі бібліотеки можуть ознайомитися на сайті бібліотеки НаУКМА: <http://www.library.ukma.kiev.ua/index.php?id=37>
- ⁴ Омелян Йосипович Прицак (07.04.1919, с. Лука Самбірського повіту на Львівщині – 29.05.2006, Бостон, Массачусетс, США) – видатний вчений, філолог, сходознавець, історик, іноземний член НАН України, член Наукового товариства імені Шевченка, Української вільної академії наук, Міжнародної асоціації українців, почесний доктор університетів та член академій наук різних країн, ініціатор, засновник, співзасновник і перший керівник міжнародних та українських наукових інституцій, які діють понині, зокрема Societas Uralo-Altaica, Ural-Altaische Jahrbücher, Permanent International Altaistic Conference, кафедри історії України ім. М.С.Грушевського у Гарвардському університеті, Українського наукового інституту Гарвардського університету, Інституту сходознавства ім. А.Ю.Кримського НАН України, Археографічної комісії та її спадкоємця – Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України, кафедри історіософії у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка.
- ⁵ Прицак О. Роля купецтва в охрещенні Русі-України //Торговля і промисл. – Львів. 15.09.1938. – Ч.18(96). – С.1; «Возсоединение Унии» 1839 р. //Нова Зоря. – Львів, 19 березня 1939 р. – Ч.21(1221); «Світильник Унії». Методій Терлецький, єпископ Холмський (1630–1649), основник української католицької академії в Холмі (Спроба біографії) //Нова Зоря. – Львів, 23 квітня 1939 р. – Ч.29 (1229); Методій Терлецький. Його місійна діяльність в Карпатській Україні і Югославії в рр. 1628-29 //Нова Зоря. – Львів, 16 липня 1939 р. – Ч.53 (1253); Яків Суша. Холмський єпископ і український історик (1610–1687) //Нова Зоря. – Львів. – 6 серпня 1939 р. – Ч.59 (1259).
- ⁶ Див.: Особовий фонд О. Прицака // Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія». – Ф.10. – Оп.1. – Спр.66–72.
- ⁷ Прицак О. Звідки прийшов літописний Рюрик? // Вісті ВУАН. – 2004. – №3. – С.11-20; Іпатський літопис та його роля у реставрації української історичної пам'яті //Чому катедри українознавства в Гарварді? Вибір статей на теми нашої культурної політики (1967–1973). – Кембридж, Масс. – Нью-Йорк, 1973. – С.42-53; Происхождение названия «Русь» (RU S/ RUS') //Вопросы языкознания. – М., 1991. – №6. – С.115–131; Тюрко-славянское двуязычное граффити XI столетия из собора св. Софии в Киеве // Вопросы языкознания. – М., 1988. – №2. – С.49–61; At the Dawn of Christianity in Rus': East Meets West //Harvard Ukrainian Studies. Proceedings of the International Congress Commemorating the Millennium of Christianity in Rus'- Ukraine. Special issue. – 1988–1989. – Vol.XII-XIII. – P.87–113; The system of the Government under Volodimer the Great and His Foreign Policy // Harvard Ukrainian Studies. – 1995. – Vol. XIX. – P.573-593; What Really Happened in 988? //Ukrainian Religious Experience. Ed. David J. Goa. – Edmonton, Alberta, 1989. – P.5-19; When and Where was Ol'ga Baptized? // Harvard Ukrainian Studies. – 1985. – Vol. IX. – No.1/2. – P.5-24 та ін.
- ⁸ Див.: Особовий фонд О. Прицака //Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія». – Ф.10. – Оп.1. – Спр.1514, 1515, 1518, 1519, 1521,1529, 1538.
- ⁹ Аналіз комплексу документів особового архіву О. Прицака, в яких відображено процес підготовки та відзначення 1000-ліття хрещення Русі-України, присвячена розвідка автора статті. Див.: Сидорчук Т. До історії відзначення тисячоліття хрещення

- Русі-України: за матеріалами архіву Омеляна Пріцака // Історія релігії в Україні: наук. щоріч. / ред. кол.: З. Білик, О. Киричук; Ін-т релігієзнавства – Філія Львів. музею історії релігії. – Львів: Логос, 2013. – Кн. 1. – С. 776-787.
- ¹⁰ Ольга Григорівна Дужа (20.07.1926, с. Піски Бірчі на Львівщині. – 2003, Воррен, США) – громадсько-культурна діячка, меценатка.
- ¹¹ Ярослав Іванович Дужий (26.11.1923, м. Перемишль – 05.03.2009, Воррен, США) – український підприємець, громадсько-політичний і культурний діяч та меценат, почесний доктор Українського Вільного університету (Мюнхен), багатолітній учасник Капели бандуристів ім. Т.Шевченка у Детройті, ініціатор та співавтор книги та відеоскрипту «Спомини про Міттенвальд. Німеччина. 1946-1949».
- ¹² Бібліотечна колекція Родини Дужих включає 1059 примірників наукової, художньої публіцистичної, мистецької літератури та періодичних видань. Ознайомитися з переліком книжкової збірки можна за пошуковим запитом «Дужий» і полем «Колекція» в електронному каталозі НаУКМА <http://www.library.ukma.kiev.ua/index.php?id=39>.
- ¹³ Ігор Володимирович Губаржевський (30.05.1905, с. Дерешова Ново-Ушицького повіту Кам'янець-Подільської губернії – 5.11. 1970, Нью-Йорк) – мовознавець, викладач, церковно-релігійний діяч. У 1930-х рр. працював викладачем у київських вищих навчальних закладах, науковим співробітником Науково-дослідного інституту мовознавства Всеукраїнської академії наук. У 1941 р. був висвячений на священника і здійснював душпастирську працю на Житомирщині. Після Другої світової війни перебував разом з родиною в таборах для переміщених осіб в Німеччині. З 1948 р. призначений головою Генерального церковного управління Української автокефальної православної церкви у Великобританії. З 1960 р. І. Губаржевський з родиною переїхав до США, де займався душпастирською працею в парафіях Української автокефальної православної церкви (Соборноправної), одночасно викладаючи українську мову і літературу в Columbia University, New York, N.Y та American Institute for Russian and Slavic Studies of New York. В останні роки життя створив Український православний лекторій, де читав лекції на історично-релігійні теми. В еміграції писав статті переважно богословського і релігійно-виховного характеру, що друкувалися у різних еміграційних часописах, а також окремими брошурами. В еміграції виступав також як письменник, перекладач, публіцист, критик, редактор.
- ¹⁴ Бібліотечна збірка І. Губаржевського нараховує майже 2000 примірників книг і періодичних видань. Ознайомитися з переліком книжкової збірки можна за пошуковим запитом «Губаржевський» і полем «Колекція» в електронному каталозі НаУКМА <http://www.library.ukma.kiev.ua/index.php?id=39>.
- ¹⁵ Див.: Особовий фонд І. Губаржевського // Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія». – Ф.14. – Оп.1. – Спр.189-202.
- ¹⁶ Там само. – Спр.207, 212, 216, 236, 238, 239, 243, 233, 229, 214.